DOI: 10.36695/2219-5521.4.2020.01

УДК 340

І.Й. БОЙКО

*Ігор Йосипович Бойко, доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри Львівського національного університету імені Івана Франка**

ORCID: 0000-0003-1377-2328

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ 1710 р. ТА ЇЇ МІСЦЕ В БАГАТОВІКОВІЙ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У сучасних умовах захисту державної незалежності та територіальної цілісності України значна увага приділяється поглибленому вивченню історії національного державотворення, важливою складовою якого була багатовікова боротьба української нації як корінної, титульної за право на створення власної держави. В основі національного державотворення лежить довготривалий складний процес зародження, становлення та розвитку української державності, що має своїм результатом створення української держави як підсумок розвитку української нації. Державність є своєрідним фундаментом, корінням держави, а остання, у свою чергу, є однією зі складових – своєрідним вінцем державності¹. Відродження України як суверенної та незалежної держави у 1991 р. є цивілізаційним надбанням української нації та усього українського народу². Це має важливе значення для духовного розвитку та оздоровлення українського народу, формування свідомого патріотизму, остаточного подолання нав'язаного століттями комплексу меншовартості, неповноцінності та провінційності, врешті-решт інтеграції України до Європейського Союзу. Сучасне поглиблене вивчення історії національного державотворення повинно сприяти консолідації української нації (народу), утвердження її самоідентичності як самобутньої та європейської нації з тисячолітньою державністю, полікультурним досвідом право- і державотворення³. Сьогодні важливо популяризувати правову спадщину України – пам'ятки українського права, у яких було збережено ідею державності та закріплено право українців мати власну державу.

У скарбниці пам'яток українського державотворення однією з найбільш цінних є Конституція 1710 р., яка є першою демократичною конституцією в Україні та Європі. Вона була свідченням високого суспільно-політичного розвитку, розвитку духовної і правової культури українського народу, його чільних представників та продовжувала традиції розвитку права і законодавства, витоки яких сягають тисячоліть⁴. Правда, серед українських вчених до сьогоднішнього дня немає одностайної думки щодо того, чи можна вважати її першою Конституцією України. Деякі науковці заявляють про те, що «трактування Конституції Пилипа Орлика як першої у світі конституції є результатом вітчизняної політико-правової «міфології», що «насправді цей документ конституцією держави не був і об'єктивно не міг бути; ті, хто намагаються його відповідно трактувати, не враховують юридичну природу конституції як основного закону держави, як продукту певного суспільно-політичного розвитку»⁵. Деякі вчені вважають, що «у розумінні європейського конституціоналізму Конституція 1710 р. не була конституцією, тому що тоді ще не було повноцінної української держави» та ін.

Спробуємо проаналізувати це важливе і актуальне донині питання.

Отож, вважаємо, що Конституція України 1710 р. займає важливе місце у багатовіковій історії українського державотворення. У історичній та історико-правовій літературі вона умовно відома як Конституція П. Орлика, оскільки була розроблена і прийнята ініціативи українського гетьмана Пилипа Орлика. В історіографії вживаються й інші її назви: «Договір», «Хартія», «Угода», «Акт», «Бендерська конституція», «Козацька конституція», «Конституція Української гетьманської держави», «Перша конституція України», «Конституція Війська Запорозького», «Українська конституція» тощо. Проте, як видається, коректніше її називати Конституцією України 1710 р. або Конституцією Української козацької держави 1710 р., оскільки станом на 1710 р. існувала Українська козацька держава, особливо відбувалася активна боротьба за її збере-

ження і розвиток; Конституція 1710 р. стала підсумком існування Української козацької держави; в тексті самої конституції територію України названо Україною, Малою Руссю, Військом Запорозьким. Вживання у історико-правовій літературі назви «Конституція П. Орлика» до певної міри применшує значущість і важливість саме першої демократичної Конституції України. Як видається, варто наголос робити насамперед на Конституцію 1710 р. як основний закон Української козацької держави, а вже згодом справедливо акцентувати на особі українського гетьмана П. Орлика як головного ініціатора її розробки і прийняття. Слід також зауважити, що основними пріоритетами внутрішньої і зовнішньої політики Української козацької держави гетьман Пилип Орлик вважав її незалежність та територіальну цілісність. Внутрішня політика та засади Української козацької держави будувалися на досить прогресивних на той час демократичних засадах, які були закріплені в Конституції 1710 р.

Ще одним, як видається, дискусійним є питання стосовно оцінки Конституції України 1710 р. серед деяких сучасних науковців та дослідників, які не вважають її першою Конституцією України. Дехто з науковців та дослідників вважають, що це був договір, а не конституція. Очевидно, вони не враховують складних конкретно-історичних умов, які склалися в Українській козацькій державі після спроби українського гетьмана Івана Мазепи розірвати московсько-українські договори та відновити повну державну незалежність України.

Як відомо, історія конституційного розвитку різних держав світу свідчить про те, що, зазвичай, прийняття конституції є результатом досягнення компромісу між суспільно-політичними силами у таких важливих питаннях, якими є: визначення меж втручання держави в життя суспільства та людини; форма організації і здійснення державної влади; обсяг прав і свобод особи та їх гарантованість. Сутність конституції і полягає в тому, що вона проявляє, відображає досягнення такого компромісу, предметом якого є зазначені питання⁶.

Вершиною розвитку українського державотворення у XVIII ст. та способом врятувати Українську козацьку державу, особливо після Полтавської битви, було укладення угоди та прийняття Конституції Української козацької держави 1710 р. як єдиного загальнодержавного конституційного акта. Угода була укладена між гетьманом Війська Запорозького Пилипом Орликом зі старшиною та козацтвом. Ця угода була покладена в основу Конституції 1710 р., відповідно до якої було встановлено принципові основи існування суспільства та держави. Вона мала на меті консолідувати тогочасне українське суспільство на шляху збереження і розвитку Української козацької держави. Це був важливий крок для ліквідації наслідків Руїни. Її укладення й виконання мало забезпечити розвиток і утвердження національної єдності та довіри в суспільстві, а також зміцнити владу гетьмана як глави держави.

Щоб мати змогу визначитися, чи була Конституція 1710 р. конституцією держави, звернемося до сучасного авторитетного юридичного видання – «Юридичної енциклопедії». У її третьому томі зазначено: «Конституція» (constitutio лат. – устрій, установлення, положення) – нормативно виражений порядок організації і здійснення державного владарювання; основний закон, єдиний нормативний акт найвищої сили чи кілька таких актів, які регламентують засади функціонування політичної системи суспільства, встановлюють засади державного ладу, порядок формування, організації і діяльності ключових ланок державного механізму, визначають принципи територіальної організації держави, закріплюють основи правового статусу фізичної особи, її взаємовідносин з державою»⁷.

Варто також звернутися до сучасних підручників, посібників, наукових статей з конституційного права України, у яких розкрито сутність, ознаки конституції держави. Наприклад, до одного із сучасних авторитетних посібників з Конституційного права України, автором якого є О.О. Майданик. Запитаємо: «Що ж являє собою конституція і в чому її сутність»? О.О. Майданик цілком слушно вважає, що «відповідно до світової конституційної доктрини, сутність конституції полягає у тому, що вона покликана, насамперед, обмежити державну владу»⁸.

Історико-правовий і юридичний аналіз змісту Конституції України 1710 р. свідчить про те, що це була саме конституція Української козацької держави, у якій на високому як для того часу рівні визначено державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства і громадян. Укладачі Конституції України 1710 р. спиралася, насамперед на досвід державного будівництва в Україні упродовж X–XVII ст. та національні джерела – політико-правові ідеї, закріплені у Руській Правді, князівському законодавстві ранніх українських держав – княжої держави України-Руси та її спадкоємниці та наступниці Галицько-Волинської держави, у яких відбувалося закладення основ формування органів державної влади, самоврядування, права тощо. Це формувало умови для зародження елементів конституціоналізму в пізніші часи. У той час було закладено прототипи механізмів формування та функціонування політичної влади. Правитель держави – великий князь Київський чи галицько-волинський князь зосереджували законодавчі, виконавчі та судові повноваження, відбувалося формування вищих та місцевих органів влади, формувалися органи самоврядування і органи прямої демократії (народні збори). З прийняттям Конституції України 1710 р. починається формування українського конституціоналізму.

Конституція 1710 р. була першою демократичною конституцією в Україні та Європі. Конституція України 1710 р. майже на 70 років випередила Декларацію про незалежність США (1776 р.), майже на 80 років – конституцію США (1787 р.), французьку Декларацію прав людини і громадянина (1789 р.), конституції Польщі і Франції (1791 р.). Саме Конституція 1710 р. була першою в Україні та Європі конституцією держави, яка передбачила республіканську форму державного правління, систему стримувань і противаг між

гілками державної влади, унітарність державного устрою, захист соціально-економічних прав усіх верств населення в державі тощо.

Для визначення функцій Конституції 1710 р. варто використати сучасні напрацювання в галузі конституційного права України. Накладення сучасного доктринального розуміння функцій конституції свідчить про те, що Конституція 1710 р. виконувала важливі функції в суспільстві Української козацької держави. Для неї характерні такі основні функції. Політична функція, яка означала, що Конституція 1710 р. закріплювала засади державного ладу, проголошувала народовладдя, визначала напрями розвитку суспільства. Конституція 1710 р. водночас забороняла дії, спрямовані на насильницьку зміну засад державного ладу, забороняла розташування в Україні чужого війська. Установча функція полягає в тому, що Конституція 1710 р. встановлювала основні політико-правові інститути держави і суспільства, визначала основи правового статусу громадян, систему органів державної влади, органів місцевого самоврядування тощо. Ідеологічна функція виявляла себе в тому, що Конституція 1710 р. закріплювала основоположні цінності (демократія, суверенітет народу, права людини тощо), виконувала важливу роль стосовно державних і самоврядувальних інституцій, громадян і посадових осіб, орієнтувала їх на виконання законів, шанування закріплених у ній цінностей. Обмежувальна функція Конституції 1710 р. полягає в тому, що її конституційні норми створювали основу й визначали межі діяльності державних органів, стримували узурпацію і монополізацію влади певними владними структурами державної влади; було передбачено боротьбу з корупцією і зловживаннями посадових осіб⁹.

Отже, повернімося до детального історико-правового і юридичного аналізу змісту Конституції 1710 р. для обґрунтованого висновку про її правомірність, легітимність та законність як Конституції Української козацької держави.

Як відомо, після невдалої битви під Полтавою гетьман Іван Мазепа зі своєю козацькою старшиною та воїнами українсько-шведської армії відступили на південь, на територію Туреччини, у м. Бендери (нині – Республіка Молдова). На козацькій раді 5 (16) квітня 1710 р. на загальній військовій раді з участю козаків, яка відбулася біля містечка Тягина на правому березі річки Дністер (турецька назва – Бендери), гетьманом України було обрано Пилипа Орлика, який до того був генеральним писарем в уряді гетьмана І. Мазепи. Як вище зазначалося, у день виборів було проголошено угоду-договір між новообраними гетьманом, старшиною і козацтвом. На цій Загальній військовій раді також було прийнято Конституцію Української козацької держави, яка мала таку назву: «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького». З дослівного перекладу латинської мови назва оригінального документа звучала так: «*Pacta et Constitutiones legum liberatumque Exercitus Zaporoviensis*». Це була перша писана державна конституція в Україні та Європі. Вона була скріплена присягою обраного на раді гетьмана П. Орлика, його підписом та державною печаткою Війська Запорозького. Договір і Конституція були визнані 21 (10) травня 1710 р. шведським королем Карлом XII як «протектором України» в документі під назвою «Підтверджувальна грамота пактів королем Швеції» («*Confirmatio horeum Pactorum a Rege Sueciae*»). Головним автором і редактором «Пактів та конституцій...» був П. Орлик. Також в розробці цього проекту та ухваленні брали участь: найближчий радник гетьмана І. Мазепи А. Войнаровський, кошовий отаман Запорозької Січі К. Гордієнко, прилуцький полковник Д. Горленко, генеральний обозний І. Ломиковський, генеральний бунчужний Ф. Мирович, генеральний осавул Г. Герцик, генеральний писар І. Максимович, генеральний суддя К. Довгополий, а також інші старшини та козаки¹⁰. Безпосередньо над документом працювали з другої половини лютого (за ст. ст.) 1710 р., при цьому декілька разів посланці з Бендер їздили до Лівобережної України для консультацій з окремими представниками уряду гетьмана І. Скоропадського. Джерелами «Пактів та конституцій...» були: «оригінали й копії текстів міжнародних договорів (їхні проекти, у т. ч. й дипломатичні «інструкції») гетьманів Б. Хмельницького, І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Тетері, І. Брюховецького, П. Дорошенка, І. Самойловича з правителями Речі Посполитої, Московського царства, Османської імперії, Кримського ханства та Шведського королівства, що були укладені в другій половині XVII ст.». Окрім того, укладачі «Пактів та конституцій...» використали тогочасні європейські політичні теорії Ф. Аквінського, Ю. Алімпія, Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Ф. Бекона, Й. Альгузія, Д. Локка, Г. Гроція, С. Пуфендорфа та ін.¹¹ Значний вплив на розвиток української філософської і правової думки на початку XVIII ст. мала європейська правова традиція. Це було зумовлено насамперед тим, що більшість українських мислителів та деякі представники Генеральної старшини здобували вищу освіту в європейських університетах Італії, Німеччини, Австрії, Голландії, де популярними були ідеї непорушності природних прав людини, демократії, свободи, рівності, соціальної справедливості, законності, покладені згодом в основу Конституції 1710 р.¹² Укладачами Конституції 1710 р. бралось до уваги набута політична практика, сформована від часу утворення Української козацької держави. У розробці Конституції вагомою була активна участь кошового отамана Запорозької Січі Костя Гордієнка, який вважав своєю головною метою збереження вольностей і незалежності Запорозької Січі як головної опори і гаранта Української козацької держави. Тому він безпосередньо очолив запорожців у їхньому протистоянні наступу Петра I на запорозькі землі. Політичний та правовий статус Запорозької Січі докладно відображено в тексті Конституції 1710 р.

Конституції України 1710 р. складалася зі вступу (преамбули) та 16 розділів (пактів). На відміну від сучасних конституцій, вона не мала поділу на статті. Текст Конституції було написано латинською і староукраїнською мовами. Конституція не набула чинності на всій території України, оскільки більша частина території України була окупована московськими військами. Вона є першою писаною демократичною кон-

ституцією в Україні та Європі, а також результатом існування Української козацької держави. Конституція 1710 р. також була перейнята демократичним духом народовладдя, що ставить її в один ряд із найвидатнішими пам'ятками світового конституціоналізму. Реалізація Конституції 1710 р. була обмежена внаслідок несприятливої міжнародної ситуації, постійних військових дій та поразки українців у Полтавській битві 1709 р. Однак упродовж кількох років конституційні положення частково діяли на території Правобережної України завдяки походам 1711 і 1713 рр. військ гетьмана П.Орлика та визнанню його влади місцевим населенням¹³. Вона особлива тим, що створила демократичні стандарти поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову задовго до опублікування трактату Ш.Л. Монтеск'є «Про дух законів».

Конституція 1710 р. є основою першого етапу становлення конституціоналізму в Україні та утвердження Української козацької держави. У ній було розроблено модель держави, яка відповідала історичному розвитку України і заснована на реалізації природного права української нації на політичне самовизначення. Провідною ідеєю Конституції 1710 р., яка пронизує весь її текст, є нове розуміння і турбота про Батьківщину (в деяких перекладах – Вітчизну). Конституція проголошувала незалежну Українську козацьку державу республікою. У ній було закладено також підвалини поділу державної влади, юридично закріплено порядок здійснення демократичних виборів посадових осіб. Вона проголошувала «національний суверенітет та визначала державні кордони, сприяла забезпеченню прав людини, створенню суспільства на засадах єдності і взаємодії трьох видів державної влади: законодавчої (Генеральна Рада), виконавчої (гетьман, обмежений законом у своїх діях, та уряд при ньому – Рада генеральної старшини) і судової, підзвітної й контрольованої, однак незалежної від гетьмана. Автори Конституції 1710 р. зазначають, що викладені в ній пункти (пакти) про внутрішній державний устрій ґрунтуються на традиціях «доброго порядку», що існував у козацтві України згідно з їхніми «давніми правами і вольностями», маючи на увазі передусім виборність гетьмана, полковників і наявність Генеральної Ради. В Конституції 1710 р. було поставлено завдання «здійснити таку важливу справу, як виправлення і піднесення своїх принижених прав та вольностей», а також закріплено ще не знані у тогочасній Європі засади демократичного суспільства.

Сучасна доктрина конституційного права вважає, що важливе значення має форма Конституції, на яку безпосередньо впливає її зміст. Форма Конституції – це спосіб організації закріпленого в ній нормативного матеріалу. Конституція має внутрішню і зовнішню форми, тобто систему й структуру. Система Конституції – це зумовлена змістом об'єкта конституційного регулювання організація норм, яка створюється законодавцем з урахуванням вимог національних традицій і законодавчої техніки. Вона виражає послідовність розміщення преамбули, розділів, статей у тексті Конституції. Система дає уявлення про організаційну побудову Конституції України, забезпечує внутрішню зумовленість її розділів, статей¹⁴.

Юридичний аналіз норм Конституції України 1710 р. свідчить про те, що вона поділялася на дві частини: декларативну і змістовну. У преамбулі Конституції була охарактеризована історія українського народу та Війська Запорозького, висловлена ідея споконвічного прагнення українців до власної державності, наголошено на окремішності українського (козацького) народу від московського. Головна ідея Конституції України 1710 р. – повна незалежність України від Речі Посполитої та Московії. В усьому її тексті провідною було думка авторів Конституції про природне право української нації на самовизначення та звільнення з-під чужоземного панування. Про це чітко зазначено в Конституції 1710 р.: «Україна з обох боків Дніпра має бути на вічні часи вільною від чужого панування»¹⁵.

Автори Конституції цілком справедливо вважали, що природним правом кожної нації є «право визволити себе від агресії і працювати, щоб відновити те, що несправедливість і переможна сила у нас відібрала: всі знають, як ми трактувалися московською державою». «Твердо покладаючись на Божу поміч..., Військо Запорозьке постановило обрати собі нового гетьмана і укласти у цей надзвичайно сприятливий для здійснення такої справи час угоду з ясновельможним паном його милістю Пилипом Орликом». Як вище зазначалося, гетьман П. Орлик ставив перед собою і Україною завдання вибороти державну незалежність за підтримки Швеції, звільнитися від Московії. Шведський король Карл XII як «покровитель і протектор» України, визнавши умови й акти обрання гетьмана, ставав гарантом незалежної України та недоторканності її кордонів.

Укладачі Конституції 1710 р. розуміли, що без Божого благословення державу побудувати неможливо. Тому в розділі першому стверджувалося про «...православну віру східного обряду, якою войовничий козацький народ просвітився ще за панування хозарських каганів від апостольського Константинопольського престолу... І новообраний гетьман, коли Господь-Бог могутній у битвах допоможе... повинен буде... докладати всіх зусиль, щоб одна віра православна східного сповідання, під послушенством святішого Апостольського трону Константинопольського, навіки стверджена була...»¹⁶.

У розділі другому Конституції 1710 р. встановлювалася прогресивна політико-правова норма про цілісність українських земель на Правобережжі та Лівобережжі, непорушність кордонів України. Кордони Української козацької держави визнавалися відповідно до Зборівської угоди Б. Хмельницького з урядом Речі Посполитої 1649 р., а також згідно з договорами України з Туреччиною та Московською імперією. Територіальна цілісність України не могла бути порушена ні внаслідок нападів іноземних держав, ні через неправомірні рішення її правителів. Запорукою цьому мали бути гарантії, отримані Пилипом Орликом від шведського короля Карла XII, який зобов'язувався «не дозволяти нікому не тільки прав і вольностей, а й кордонів військових порушувати і привласнювати. Крім цього Ясновельможний гетьман по закінченні, дай Боже, щасливому, війни повинен буде просити у Королівської Величності Шведської такого трактату, щоб Його Велич-

ність та його спадкоємці найясніші королі шведські титулувалися вічними протекторами України, і справи їхні залишалися спрямованими на зміцнення могутності Батьківщини нашої та збереження її цілісності у наданих правах і кордонах». У Конституції 1710 р. було вставлено норму про цілковиту незалежність України від Московської імперії. Передбачалося також, що після війни з нею повинні бути «повернуті з її території усі невільники – українці, а московський уряд зобов'язувався повністю компенсувати всю шкоду, завдану Україні воєнними діями»¹⁷.

У розділі третьому першої української Конституції говорилося про підтримання дружніх і «побратимських стосунків» з Кримським ханством. Усвідомлення важливості та необхідності підтримання дружніх стосунків з сусідніми державами, зокрема з Кримським ханством, зумовило закріплення в Конституції такої норми: «Ясновельможний гетьман через послів своїх до Найяснішої Його Милості Хана Кримського має дбати про відновлення давнього з Кримською державою братерства та єднання військового і підтвердження вічної приязні, дивлячись на яку сусідні держави не відважилися б прагнути поневолити Україну чи коли-небудь чинити над нею гвалт. Після закінчення війни, коли Бог допоможе, при бажаному й очікуваному нами мирі, новообраний гетьман, осівши у своїй резиденції, має неухильно пильнувати, зобов'язавши до цього і уряд свій, аби ні в чому з державою Кримською дружба і побратимство не порушилися через наших свавільних та легковажних людей, які звикли не тільки сусідську згоду та приязнь, а й союзи мирні руйнувати». Це було викликано необхідністю мати міжнародну підтримку, зокрема політичну та військову безпеку від агресивних сусідніх держав, а також можливістю активного здійснення зовнішньої торгівлі.

Четвертий та п'ятий розділи Конституції 1710 р. регламентували забезпечення територіальних, військово-політичних та економічних прав й інтересів Війська Запорозького, а також визнанню його особливого статусу. Гетьман та його наступники брав на себе зобов'язання: «про мир дбати, щоб Дніпро від міст та фортець московських, а також і землі від володіння московського були звільнені і до первинної території Війська Запорізького повернуті. І там у майбутньому нікому ані фортець будувати, ані міст закладати, ані слободи осаджувати, ані яким-небудь іншим способом військових угідь спустошувати Ясновельможний гетьман не має дозволяти і зобов'язаний буде надавати Війську Запорозькому Низовому всіляку допомогу у їх обороні». Ця конституційна норма встановлювала важливу засаду зовнішньої політики Української держави, яка не допускала присутності іноземних військ на українській території. Для забезпечення нормальної діяльності Війська Запорозького йому в довічне користування, «з усіма угіддями і перевозом через Дніпро» поверталось місто Трахтемирів (нині – Переяславський район Київської області). «У цьому місті для старих, зубожілих та ранами скалічених козаків за військовий кошт має бути збудований шпиталь, відтоді вони матимуть харчі та одяг». Крім того, в законному володінні Війська Запорозького зберігався: «увесь Дніпро – згори від Переволочної донизу, Переволочанський перевіз, саме місто Переволочну, з містом Керебердою і річкою Ворсклою з млинами, що знаходяться на території полку Полтавського, і фортецю Кодацьку з усіма маєтностями повинен буде Ясновельможний гетьман, а після нього його наступники з гетьманського уряду згідно з давніми правами та привілеями при Війську Запорозькому оберігати і нікому з духовної або світської влади не дозволяти загат на Дніпрі вниз від Переволочної будувати, риболовити. Особливо поля, ріки, річки і всі угіддя аж до самого Очакова навіки мають належати нікому іншому, тільки Війську Запорозькому Низовому»¹⁸. Такі широкі привілеї, надані Війську Запорозькому, пояснювалися потребою гетьмана в боездатному військовому гаранті безпеки Української держави, який на той час становили запорозькі козаки.

Прогресивним був шостий розділ Конституції 1710 р., у якому було закладено засади діяльності органів державної влади. Насамперед у Конституції засуджувалася практика «деяких гетьманів Війська Запорозького, які привласнивши собі несправедливо та протиправно владу самодержавну, самовладно узаконили таке право – як хоч, так і велю». Важливою демократичною конституційною нормою у цьому розділі було негативне ставлення до ідеї самодержавної влади: «Через таке самодержавство, непритаманне гетьманському уряду, у Батьківщині та у Війську Запорозькому значно зросли порушення прав та вольностей, розорення, народний тягар, насильні та підкупні урядами військовими розпорядження». Законодавча влада належала козацькому парламенту – Раді Генеральної Старшини, яка мала визначений порядок формування, склад, компетенцію: «у Батьківщині нашої першість серед радників належить Генеральній Старшині – як через респект до їх урядів головних, так і постійній при гетьманах резиденції; після них ідуть городові полковники, які будуть пошановані за громадських радників. Крім того, до загальної ради треба вибрати по одній визначній, розсудливій та заслуженій особі від кожного полку. Генеральні радники обираються за згодою гетьмана. З усіма цими генеральними особами, полковниками та генеральними радниками теперішній Ясновельможний гетьман та його наступники повинні будуть радитися про цілісність Батьківщини, її добробут та про всі справи публічні і нічого без їхньої волі своєю владою не розпочинати, не встановлювати і рішень не приймати». Рада Генеральної Старшини належало працювати сесійно, вона мала збиратися тричі на рік в гетьманській резиденції: перша – на Різдво Христове, друга – на Воскресіння Христове, третя – на Покрову Пресвятої Богородиці». До складу цього представницького органу мали право входити «не тільки пани полковники зі старшиною своєю та сотниками, не тільки з усіх полків генеральні радники, а й послі від Війська Запорозького Низового для вислуховування та обговорення, після отримання від гетьмана доручення, мають прибувати, дотримуючись призначеного терміну. Якщо від Ясновельможного гетьмана до загальної ради надійде яка-небудь пропозиція, то всі добропорядно, без своєї чи чужої користі, без душолюбних заздрощів та ворогування зобов'язані будуть радити так, щоб ці поради не призвели до шкоди для честі гетьманської, загальних тягарів Батьківщини, розорення та, не дай Боже, згуби. Якщо ж виникнуть якісь громадські спра-

ви, що потребують швидкого управління та виправлення, тоді Ясновельможний гетьман буде повновладний у тому, щоб з Радою Генеральної Старшини такі справи вирішувати відповідно до своїх гетьманських повноважень»¹⁹.

Перша українська конституція 1710 р. закріпила важливе положення щодо прозорості діяльності гетьмана як глави держави, завданням якого, серед іншого, було досягнення суспільної та державної довіри: «Також якщо до Ясновельможного гетьмана будуть надіслані листи від закордонних держав, то Його Вельможність має оголосити про них Генеральній Старшині і відповіді, які відписуватимуться, висвітлити, не приховуючи від них жодної кореспонденції, передусім закордонної та такої, що може шкодити цілісності Батьківщини та добру громадському». Ще одним не менш важливим конституційним положенням було закріплення давньої козацької традиції – прийняття присяги на вірність народу та Батьківщині: «А щоб на таємних та публічних радах між Ясновельможним гетьманом і Генеральною Старшиною, полковниками та генеральними радниками була дієва, обопільна довіра, кожен з них повинен буде скласти формальну присягу шляхом публічно здійсненої клятви на вірність Батьківщині, на відданість своєму регіментареві, на дотримання своїх повноважень відповідно до посади, яку вони коли-небудь обійматимуть».

Конституція України 1710 р. передбачала демократичні способи обмеження повноважень гетьмана у певних випадках: «Якщо у діях Ясновельможного гетьмана буде помічено щось несумісне з правами та вольностями, шкідливе та некорисне для Батьківщини, тоді Генеральна Старшина, полковники і генеральні радники будуть уповноважені вільними голосами чи приватно або, якщо виникне така необхідність, й публічно на раді висловити Його Вельможності докір щодо порушення прав та вольностей без осудження та найменшої образи високої регіментарської честі. На ті докори Ясновельможний гетьман не має ображатися та мститися, а навпаки, намагатися виправити недовладності». Інакше кажучи, перша українська конституція 1710 р. встановлювала, що кожен із постійних членів Генеральної ради (генеральна старшина, полковники і генеральні радники) повинен був «присягнути на вірність Батьківщині, на щире відданість гетьманові, а також на сумлінне виконання обов'язків своєї посади схваленою публічно присягою відповідної форми». Коли б діялося «щось незгідного справедливості, хибного щодо військових прав і вольностей чи зловорожого Батьківщині» – Генеральна рада мала право «використати свободу голосу, щоб особисто або ж – якщо того вимагатиме крайня і невідклична потреба – публічно на нараді висловити докір його ясновельможності і рішуче стримати від зневаги отчистих прав і вольностей». Гетьман зобов'язувався згідно з вимогами Конституції поважати своїх старшин, «мати їх за побратимів, а не за слуг, не вважати їх своїми власними підручними». У період між засіданнями Генеральної військової ради найвища виконавча влада належала гетьманові й генеральній старшині. Уряди полковників і сотників, які були не тільки військовими керівниками, а й мали всю повноту влади на територіях підлеглих полків і сотень, теж були виборними. Уряд обирали «вільними головами», а гетьман тільки затверджував його.

Конституція України 1710 р. передбачала демократичність формування і функціонування державної влади на місцевому рівні, визначала їх повноваження та функції: «Особливо ж генеральні радники, кожен у своєму полку, в якому буде обраний, владні будуть разом з городовим полковником стежити за порядком, а інші мають загальною радою управляти, заступаючись за кривди людські. Як Генеральна Старшина, полковники та генеральні радники мають поважати Ясновельможного гетьмана, виявляти йому належні почесті та вірний послух, так і Ясновельможний гетьман має взаємно шанувати їх за товариство, а не за слуг та робочих помічників і не змушувати навмисно для приниження їхньої гідності вистоювати перед собою, крім випадків, коли в тому буде потреба»²⁰.

Розділ сьомий Конституції 1710 р. обмежував права гетьмана у сфері судочинства. Суд мав діяти незалежно. Конституція 1710 р. передбачала утворення Генерального суду, що повинен був розглядати справи щодо скарг на гетьмана, генеральну старшину, полковників, генеральних радників, знатних товаришів чи інших урядовців, «а понад то рядових козаків». Гетьман самостійно не мав права карати особу за вчинення нею злочину або особисто призначати їй кару». Така кримінальна чи некримінальна справа, згідно з Конституцією, «повинна була передаватися до Генерального військового суду. І яким би лицемірним чи облудним не здавався вирок, кожен, хто винен, повинен прийняти його»²¹. Цим Конституція сприяла розвитку та утворенню незалежної судової гілки влади, забезпечувала незалежність і неупередженість Генерального суду, забезпечувала об'єктивність та справедливість при винесенні рішень. Таким чином, за Конституцією 1710 р. було встановлено три складові державної влади: законодавча (Рада Генеральної Старшини), виконавча (гетьман і Генеральна Старшина) та судова (Генеральний суд).

У восьмому розділі Конституції 1710 р. було упорядковано і визначено повноваження державних службовців у здійсненні державної влади: «Доповідати Ясновельможному гетьману про всі державні, військові справи повинні генеральні особи, які відповідно до служби постійно перебувають при гетьманові, а не слуги хатні, які жодними військовими справами не повинні цікавитися і не втручатися в державні інтереси». Ця конституційна норма пронизана ідеологією обмеження повноважень Гетьмана та його найближчого оточення, кажучи сучасною політико-правовою мовою, необхідності боротьби з корупцією.

Розділ дев'ятий Конституції України 1710 р. містив норми про обмеження влади гетьмана у фінансовій сфері. Так, зокрема, гетьман не мав права використовувати у власних потребах ні «військовий скарб, ані надходження до військової скарбниці», він не мав права «обертати їх на власну користь», натомість зобов'язаний був «вдовольнятися власними чиншами і доходами, передбаченими для гетьманської особи й булави». Крім того, в Конституції встановлювався правовий захист земель та маєтностей Війська Запорозь-

кого, що ще раз підкреслювало його особливий правовий статус в Українській державі: «ясновельможний гетьман не має права ані самовладно привласнювати собі громадських маєтностей і угідь Війська Запорозького, ані розподіляти їх під яким не було б протектом іншим людям, менш заслуженим перед Батьківщиною, а найпаче ченцям, священикам, бездітним вдовам, дрібним посполитим і військовим урядовцям, особистим слугам, дворакам та приватним особам»²².

За рішенням гетьмана і згодою Генеральної ради обирався генеральний підскарбій – «людина знатна, заслужена, маєтна та добросовісна, яка б наглядала за військовим скарбом, млинами та завідувала усілякими прибутками державними і з гетьманського відома направляла їх на потреби громадські та військові, а не на приватні». Крім того, у кожному полку обиралися «загальною ухвалою полковника і старшини обох станів – козаків і посполитих – по два підскарбії, теж записяжених, з визначніших маєтних людей». До їх компетенції входило управління «полковими і цивільними прибутками і посполитими податками, заопікування ними і видатками». Вони зобов'язувалися також щороку звітувати про свою діяльність. Важливі фінансові питання могли вирішуватися лише Генеральною радою. Варто зауважити, що саме Конституція України 1710 р. запроваджувала практику обрання на головні посади у фінансовій сфері осіб, які були «маєтними», тобто фінансово незалежними. Вважалося, що такі особи будуть менш заінтересованими у зловживаннях при виконанні своїх повноважень.

У десятому розділі Конституції 1710 р. було гарантовано соціально-правовий захист прав українського народу: «Ясновельможний гетьман за своєю посадою має дбати про лад у Батьківщині, а особливо повинен пильнувати, щоб людям військовим і посполитим не чинилися збиткові тягарі, податки, пригнічення та здирства, через які вони залишають своє житло і йдуть шукати прихистку у закордонні держави». Полковники, сотники, отамани та інші військові та посполиті урядовці зобов'язувалися не використовувати козаків та посполитих людей для виконання панщини та інших приватних робіт, а особливо, якщо вони «не є їхніми безпосередніми підлеглими ані слугами». Крім того, старшина не мала права використовувати працю ремісників без належної за це оплати: «Для цього треба, щоб панове полковники, сотники, отамани з усіма військовими та посполитими урядниками не наважувалися виконувати панщини та відробітки на своїх приватних господарствах силами козаків та посполитих, особливо тих, які ані до урядів їх, ані їм безпосередньо не належать: не примушувати до косіння сіна, збирання з полів урожаю та гатіння гребель, не віднімати та силою не змушувати продавати землю, не відбирати за будь-яку провину рухоме та нерухоме майно, не змушувати ремісників безоплатно виконувати свої домашні справи і козаків до розсилки приватної не залучати. Усе це Ясновельможний гетьман має владою своєю забороняти і сам того, як добрий приклад іншим, остерігатися і не чинити»²³.

У першій українській Конституції 1710 р. значна увага приділялася боротьбі з різними зловживаннями серед народу та за справедливість і дотримання законів: «Найбільше ж на людей бідних чинять утиски і здирства та пригнічують їх тягарями владолюбні хабарники, які не за заслуги свої, а через ненаситну пожадливість прагнуть потрапити в уряди військові і посполиті для свого збагачення. Вони спокушають серце гетьманське, і завдяки корупції, без повного обрання та всупереч справедливості і закону, чи в уряди полковничі проникають, чи обіймають інші посади. Тому остаточно постановляється, щоб Ясновельможний гетьман жодними, хоч би й найбільшими, подарунками та респектами не спокушався, нікому за хабарі в урядах ні полковничих, ні інших військових чи посполитих посад не давав і насильно в уряд нікого не призначав. Завжди як військові, так і посполиті урядники, особливо полковницькі, мають обиратися вільними голосами, а по обранні – владою гетьманською затверджуватись. Однак елекції таких урядників повинні проводитися не без волі гетьманської. Такого ж закону і полковники повинні будуть дотримуватися та не допускати без вільного обрання цілої сотні сотників та інших посадовців за якісь респекти. А через власні образи не повинні також з урядів звільняти». Така широка програма соціальноправового захисту населення в Конституції пояснювалася докорінною зміною внутрішньої політики держави, яку запропонував гетьман П. Орлик. Намагаючись врахувати досвід попередньої боротьби за національну незалежність, гетьман шукав засоби «подолання основної помилки свого попередника гетьмана Івана Мазепи», суть якої – у відсутності надійної соціальної опори для здійснення об'єднання в межах однієї держави усіх українських земель. Прагнучи закріпити за найменш захищеними верствами суспільства гарантії їх захисту, гетьман сподівався, що це сприятиме консолідації українського суспільства, дасть йому підтримку широких народних мас у боротьбі проти московських військ на території України. Вибори цієї старшини, згідно з Конституцією, базувалися виключно на вільному голосуванні та волевиявленні: «військові і посполиті урядовці, а надто полковники, неодмінно мають обиратися на виборах свободним голосуванням і волевиявленням, а по виборах затверджуватися владою гетьмана, проте вибори таких урядовців повинні проводитися виключно зі згоди гетьмана». Отже, створювалася так звана система стримувань і противаг – вибори здійснюються шляхом вільного волевиявлення з наступним затвердженням обраних осіб гетьманом. Аналогічні положення Конституції стосувалися і виборів у полках при обранні сотників та інших полкових урядовців: «не обирати сотників чи інших урядовців за хабарі чи на основі особистої прихильності, нехтуючи вільним голосуванням усієї сотні, а також не усувати їх з посад внаслідок особистих незгод»²⁴.

Розділ одинадцятий Конституції Української козацької держави 1710 р. закріпив соціальноправовий захист вдів, а також жінок та дітей, чоловіки та батьки яких перебували у воєнних походах або на інших військових службах. Щодо цих категорій населення держава зобов'язувалася здійснювати їх правовий та соціальний захист – вони, зокрема, звільнялися від виконання будь-яких повинностей та громадських робіт на

користь держави, які входять в обов'язки посполитих. Крім того, вони також звільнялися від сплати повітових податків. З цією метою гетьман П. Орлик планував провести ревізію захоплених старшиною земель, скасувати обтяжливі орендні плати, відкупити, ярмаркові побори тощо.

У дванадцятому розділі Конституції 1710 р. йшлося про призначення і проведення спеціально визначеними для цього комісарами генерального перепису усіх громадських маєтностей, якими були наділені державні службовці. Він встановлював також передумови розвитку та захисту українських міст, які самостійно, без відповідної допомоги сіл, змушені «без жодних пільг справляти ті самі повинності, які виконувалися раніше з допомогою отих відторгнутих і переданих іншим власникам поселень». За результатами цього перепису на розгляд Генеральної старшини в присутності гетьмана мав бути поданий вичерпний звіт про всі громадські маєтності, надані у користування старшинам. І саме Генеральна рада за дорадчим голосом гетьмана повинна визначити, «хто має право, а хто не повинен користуватися угоддями і маєтностями Війська, а також – які податки зобов'язані сплачувати та який послух мають виявляти піддані посесорам». Крім того, гетьманові, а також козакам суворо заборонялося звільняти «заможніших селян від міських і сільських повинностей, приймаючи їх у підсусідки», а також за допомогою гетьманських універсалів та покровительською прихильністю допомагати їм уникати громадських повинностей.

Важливим був і тринадцятий розділ Конституції 1710 р., у якому було визначено права і привілеї, свого часу надані Києву та іншим українським містам, зокрема щодо збереження за ними права на власне самоврядування, що базувалося на магдебурзькому праві. Як зазначали автори Конституції, «гідністю цих виборчих зборів постановлено і доручено ствердити у свій час гетьманською владою». Саме традиція виборності свідчила про демократичність першої української конституції, оскільки вибори були і є актом відображення волі народу, способом формування представницьких органів, процесом, унаслідок якого шляхом голосування народ формує склад державного органу чи виборної посади.

У чотирнадцятому розділі йшлося про захист посполитих і рядових козаків від «наїздів подорожніх», обов'язку надавати підводи, супровід, вшановувати дарами. Старшинам, а також посадовим і військовим особам полків, сотень та «значним товаришам» заборонялося чинити «безсовісні здирства, вимагаючи безконечної потреби незліченну кількість підвід з кіньми, лагодити за громадський кошт свої карети, а також справляти для слуг різноманітний одяг, турбувати міські ради, домагаючись через спеціально вишколених слуг розваг і задоволення потреб своєї кухні»²⁵. Державні чиновники не мали права «напиватися різноманітних напоїв, а харчі розподіляти поміж собою, долучаючи усе це в облікові книги поміж видатки, і таким чином не лише обтяжувати посполитим повинності та збільшувати їм чинш, а й допроваджувати таки до крайнього зубожіння». Після перемоги над московськими військами і звільнення України гетьман зобов'язувався «у всіх підвладних йому містах запровадити такий лад, щоб народ не пригнічувався недоречними повинностями в міру поліпшення стану держави». Для досягнення таких цілей мали бути обрані та приведені до присяги підскарбії, в тому числі полкові, які б мали здійснювати підрахунок всіх військових видатків і прибутків та вносити відповідні записи про це в облікові книги. Тим самим Конституція запроваджувала суворий облік державних коштів, контроль за їх використанням, а також вперше в Європі встановлювала особисту «відповідальність особи, винуватої у їх неналежному використанні», запроваджуючи відшкодування витрачених грошей з майна винуватців. Крім того, в цьому розділі Конституції висловлювалася пропозиція гетьманові скасувати поштову та зв'язані з нею повинності, зокрема обов'язок посполитих і козаків надавати супровід та підводи. Натомість пропонувалося організувати пошту військового зразка – за прикладом іноземних держав, «попередньо докладно і всебічно обговоривши, вирішивши і затвердивши цю справу на Генеральній раді».

У п'ятнадцятому розділі Конституції 1710 р. йшлося про армію Української держави – опору і гаранта незалежності та непорушності її кордонів. Так, зокрема, цей розділ Конституції розглядав питання фінансування війська, на яке населенню належало складати щорічну платню. Водночас після завершення визвольної війни в Україні Генеральна рада повинна була розглянути питання про відновлення та поповнення військової скарбниці, а також вирішити питання про те, «яку кількість кінного і пішого війська доцільно залишити по завершенні війни при боці найякнішого гетьмана для військової служби».

В останньому розділі Конституції 1710 р. врегульовувалися важливі соціально-економічні відносини. Зокрема, встановлювався обов'язок орендарів та їх підлеглих щодо стягнення чітко визначених мит лише з певних товарів і «в точно визначеному універсалами розмірі». Конституція встановлювала заборону здійснення здирств та вимагань у купців і убогих людей виплати додаткових мит та податків. Обов'язок за дотриманням та виконанням цих норм покладался на гетьмана України.

Українська Конституція 1710 р. мала важливе політико-правове значення, оскільки була закономірністю існування Української козацької держави і свідчила про державотворчість української нації. Конституція України 1710 р. закріплювала суверенітет, демократію, гуманізм, справедливість, а також була важливим чинником боротьби за збереження Української козацької держави. Дотримання Конституції України 1710 р. мало сприяти утворенню української демократичної держави і соціально-політичній консолідації тогочасного українського суспільства. Ця Конституція встановлювала основні засади державного, суспільного та правового життя Української козацької держави. Конституція 1710 р. була своєрідним суспільним договором, першочергова мета якого полягала у забезпеченні прав та вільного розвитку суспільства тогочасної України. Як зазначалося вище, вона закріплювала принцип розподілу державної влади, встановлювала демократичні та договірні засади формування органів державної влади, спосіб їхньої організації і взаємодії,

визначала їхню компетенцію та функції. У Конституція України 1710 р. було закріплено інші важливі принципи, зокрема рівності (ст. 6 «рівність козаків у публічних справах»), верховенство закону і непорушності природних прав людини, які були покладені в основу механізму запобігання узурпації влади, порушення цілісності та суверенітету держави. Було розмежовано компетенцію органів державної влади і посадових осіб та закріплено їх конституційний статус. Українська Конституція 1710 р. була зорієнтована на утвердження і розвиток національної ідеї, духовні та моральні цінності миру, толерантності, добра, справедливості. У період Української козацької держави, особливо в часи прийняття її Конституції 1710 р., відбувалося формування національної ідеї. Тогочасні українці в умовах функціонування власної держави усвідомлювали себе як окрема нація (народ) з власною територією, історією, мовою, культурою, традиціями тощо. Конституція 1710 р. просякнута ідеєю побудови національної держави.

Унікальність першої Української конституції також у тому, в ній вперше Українська держава зобов'язувалася дбати про матеріальні інтереси «бідного посполитого люду», «нещасного простолюду», «убогих людей». Інакше кажучи, ставився акцент на забезпеченні та захисті державою прав людини. Конституція 1710 р. мала гуманістичний характер, що позначалося на закріпленні норм людяності в суспільстві, зокрема любові, доброти, милосердя між людьми, відстоюванні рівності, справедливості у суспільних відносинах.

Порівняно з першою Конституцією Франції 1791 р. перша Конституція України 1710 р. була досконалішою і демократичнішою. Якщо українська Конституція 1710 р. передбачала республіканську форму правління, то французька Конституція 1791 р. закріплювала конституційну монархію як форму державного правління. Проаналізований вище порядок формування українського парламенту та його склад за Конституцією 1710 р. був демократичнішим, ніж за французькою конституцією 1791 р., де законодавчі збори обиралися шляхом двоступеневого голосування терміном на два роки та його депутати обиралися «активними громадянами» відповідно до майнового цензу. Французькі депутатами могли бути обрані тільки землевласники. Виконавча влада передавалася королю й міністрам, які призначалися королем і звітували тільки перед ним. Король не мав права розпускати Законодавчі збори, але одержував право тимчасового вето (заборони) на рішення парламенту²⁶.

Отже, Конституція України 1710 р. займає важливе значення в історії національного державотворення. Прийнята у часи Середньовіччя, де панували переважно абсолютистські монархії, вона стала найпередовішим у тогочасному європейському суспільстві державним актом, який визначав Україну як демократичну християнську республіку з виборною гетьманською владою. Конституція 1710 р. стала фундаментом для подальшого розвитку українського державотворення. Демократичні ідеї, висловлені в Конституції 1710 р., стали втіленням майже тисячолітнього державотворчого розвитку України, свідченням високого рівня національної свідомості, підтвердженням рівня її високої політичної культури і самобутності. У першій українській конституції відчутні гуманістичні та демократичні традиції. Запровадження козацьких рад свідчило, що засади парламентаризму активно розвивалися в середовищі політичних діячів Української козацької держави. Крім того, закріплення Конституцією 1710 р. засади індивідуальної відповідальності службовців за розтрату державного майна, незалежності судової гілки влади, розмежування компетенції між гетьманом та Генеральною радою тощо були свідченням новаторства й демократизму в організації державної влади. Конкретні форми державного правління в Українській козацькій державі мали розвиватися згодом. Конституція передбачала розподіл державної влади на окремі види, станову гетьманську парламентську республіку з виборним гетьманом, що відповідало українській демократичній державно-правовій традиції. Цей устрій суспільства відповідав головним постулатам конституції держави, що відрізняв її від середньовічних політико-правових актів.

Перша українська конституція 1710 р. випереджала свій час, вона була прийнята тоді, коли французькі та англійські просвітителі ще тільки приступали до розробки тих конституційних ідей, які вже були закладені в ній. Як це властиво для конституцій, вона визначала державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства і громадян. Враховуючи проаналізовані вище основні положення Конституції 1710 р., її справедливо можна вважати першою писаною демократичною конституцією України. Уперше в історії українського державотворення у Конституції 1710 р. сформовано модель вільної й незалежної держави, заснованої на природному праві української нації на свободу і політичне самовизначення.

¹ Святоцький О., Бойко І. Витоки, становлення та розвиток української державності. *Право України*. 2020. № 1. С. 20.

² Нестерович В.Ф. Поняття «державотворення в Україні» та його сутнісні риси. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 90.

³ Середа О. Пам'ятки права як невід'ємні атрибути та фундамент української державності в концепції національного проекту «Скарбниця пам'яток українського права». *Право України*. 2020. № 1. С. 263.

⁴ Костицький М.В. Філософські, психологічні основи конституції Пилипа Орлика. *300 років Конституції гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14 травня 2010 р.). Львів, 2010. С. 76.

⁵ 300 років Конституції гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення: матеріали міжнар. наук.-практ.конф. (м. Львів, 14 травня 2010 р.). Львів, 2010. С. 4.

⁶ Майданник О.О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. С. 49.

⁷ Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2001. Т. 3: Конституція (Шаповал В.М.). С. 289.

- ⁸ Майданник О.О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. С. 48.
- ⁹ Конституційне право України : підручник / за ред.: Ю.М. Тодика, В.С. Журавський. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2002. С. 60–62.
- ¹⁰ Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2011. Т. 8: Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького 1710 (Чухліб Т.В.). С. 24.
- ¹¹ Там само. С. 24.
- ¹² Худояр Л.В. Реалізація принципу рівності у положеннях конституції Пилипа Орлика 1710 р. *300 років Конституції гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14 травня 2010 р.). Львів, 2010. С. 187.
- ¹³ Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2011. Т. 8: Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького 1710 (Чухліб Т.В.). С. 24.
- ¹⁴ Майданник О.О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. С. 48.
- ¹⁵ Тищик Б.Й., Бойко І.Й. Історія держави і права України: академічний курс : підручник. Київ: Ін Юре, 2015. С. 152.
- ¹⁶ Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української конституції. Київ: Т-во «Знання» України. 1993. С. 27.
- ¹⁷ Там само. С. 28.
- ¹⁸ Там само. С. 29.
- ¹⁹ Там само. С. 30.
- ²⁰ Там само. С. 31.
- ²¹ Там само.
- ²² Там само. С. 32.
- ²³ Там само. С. 33.
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ Там само. С. 34.
- ²⁶ Тищик Б.Й., Шевчук Л.Е. Франція: історія державності і права (IX–XXI ст.): навч. посіб. Львів : Світ, 2018. С. 111–114.

Резюме

Бойко І.Й. Конституція України 1710 р. та її місце в багатовіковій історії національного державотворення.

У статті проаналізовано зміст Конституції України 1710 р. та визначено її місце в багатовіковій історії національного державотворення. Зосереджено увагу на тому, що уперше в історії українського державотворення у Конституції 1710 р. сформовано модель вільної і незалежної держави, заснованої на природному праві української нації на свободу і політичне самовизначення.

Ключові слова: конституція, державотворення, республіка, держава, нація, Україна.

Резюме

Бойко И.И. Конституция Украины 1710 г. и ее место в многовековой истории национального государства.

В статье проанализировано содержание Конституции Украины 1710 г. и определено ее место в многовековой истории национального государства. Сосредоточено внимание на том, что впервые в истории украинского государства в Конституции 1710 г. сформирована модель свободного и независимого государства, основанного на естественном праве украинской нации на свободу и политическое самоопределение.

Ключевые слова: конституция, государственное строительство, республика, государство, нация, Украина.

Summary

Igor Boiko. The Constitution of Ukraine of 1710 and its place in the centuries-old history of nation-building.

The article reveals the socio-political preconditions of the Constitution of Ukraine of 1710, analyzes its content and determines its place in the centuries-old history of nation-building. It is noted that the Ukrainian Constitution of 1710 had an exceptional political and legal significance, as it was a regularity of the existence of the Ukrainian Cossack state and testified to the statehood of the Ukrainian nation. The Constitution of 1710 was a kind of social contract, the primary purpose of which is to ensure the rights and free development of members of society. It enshrined the principle of separation of state power, established democratic and contractual principles for the formation of public authorities, the manner of their organization and interaction, determined their competence and functions. The Constitution of Ukraine of 1710 enshrined other important principles, including equality (Article 6 «equality of the Cossacks in public affairs»), the rule of law and the inviolability of natural human rights, which were the basis for preventing usurpation of power, violation of the integrity and sovereignty of the state. The competence of state authorities and officials was delimited and their constitutional status was established. The Ukrainian Constitution of 1710 was focused on the establishment and development of the national idea, spiritual and moral values of peace, tolerance, goodness, and justice. During the period of the Ukrainian Cossack state, especially at the time of the adoption of its constitution in 1710, the formation of the national idea took place. The Constitution of Ukraine of 1710 is important in the history of nation-building. Adopted during the Middle Ages, when predominantly absolutist monarchies ruled, it became the most advanced state act in European society at the time, defining Ukraine as a democratic Christian republic with an elected hetmanate. The Constitution of 1710 became the foundation for the further development of Ukrainian statehood. The first Ukrainian constitution of 1710 was ahead of its time, it was adopted when the French and English educators had just begun to develop those constitutional ideas that were already laid down in it. As is typical of constitutions, it defined the state system, the order and principles of functioning of representative, executive and judicial authorities, the electoral system, the rights and responsibilities of the state, society and citizens. Given the above-analyzed basic provisions of the Constitution of 1710, it can rightly be considered the first written democratic constitution in the world. Key words: constitution, state formation, republic, state, nation, Ukraine.

Key words: constitution, state-building, republic, state, nation, Ukraine.